



ISSN 1392–6195 (print)  
ISSN 2029–2058 (online)  
JURISPRUDENCIJA  
JURISPRUDENCE  
2010, 4(122), p. 25–41.

## LIETUVIŲ KALBOS KAIP VALSTYBINĖS KONSTITUCINIS STATUSAS: PAGRINDINIAI ASPEKTAI

Milda Vainiūtė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto  
Konstitucinės teisės katedra  
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva  
Telefonas (+370 5) 271 4546  
Elektroninis paštas milda.vainiute@prezidentas.lt

Pateikta 2010 m. gruodžio 1 d., parengta spausdinti 2010 m. gruodžio 23 d.

**Anotacija.** 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ 14 straipsnyje yra įtvirtinta: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“ – taip lietuvių kalbai suteikiamas valstybinės kalbos statusas. Tokia nuostata Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje nėra nauja, nes tarpukario Lietuvoje lietuvių kalba buvo valstybinė, tačiau tokį statusą sovietinės okupacijos laikotarpiu prarado.

Straipsnyje aptariami pagrindiniai lietuvių kalbos kaip valstybinės statuso atkūrimo raidos etapai. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluota doktrina, atskleidžiamas dabartinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto lietuvių kalbos kaip valstybinės pricipo turinys. Straipsnyje taip pat analizuojami valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo ir kalbos politikos ypatumai, apžvelgiamos lietuvių kalbos raidos tendencijos europeizacijos ir globalizacijos procese.

**Reikšminiai žodžiai:** lietuvių kalba, valstybinė kalba, konstitucinis statusas, kalbos politika.

„Tąja [savo] kalba paprastai visi rašo įstatymus, ją leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, ją aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais bažnyčioje, tarnyboje, namie.“

(Mikalojus Daukša)

## Įvadas

M. Daukšos „Postilės“ „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ išreikšta gili tautos samprata, pagal kurią tautos esmę sudaro teritorijos, papročių, o svarbiausia – kalbos bendrumas. Jo išsakytos mintys apie gimtąją kalbą, kaip pagrindinę tautos ir valstybės egzistencijos atspirtį, tampa ir šiandien neabejotinai svarbios. Atsigręžiant į praeitį ir kartu šių dienų kontekste žvelgiant į ateitį, suvokiant kalbos reikšmę valstybės ir visuomenės gyvenime, svarbu įvertinti ir tai, kokių padarinių kalbos išlikimui ir raidai gali turėti vis labiau išibėgėjanti europeizacija ir globalizacija. Visiems šiems procesams neabejotiną įtaką gali daryti formuojama kalbos politika, t. y. valstybės priimami sprendimai dėl kalbos statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir vartojimo teisių. Remiant daugiakalbėje Europoje paplitusias nuostatas ir tendencijas, kad būtina išsaugoti kalbų įvairovę, svarbu pabrėžti, kad kiekvienos nacionalinės kalbos apsauga ir plėtra yra valstybinės politikos dalis.

1992 m. spalio 25 d. įvykusiame referendume Lietuvos Respublikos piliečiai pritarė Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Šios Konstitucijos preambulėje įtvirtinti esminiai Lietuvos valstybinio gyvenimo principai, svarbiausios konstitucinės vertybės ir siekiai. Be kita ko, ypač svarbios ir jos nuostatos dėl gimtosios kalbos ir rašto išsaugojimo.

Konstitucijos I skirsnyje „Lietuvos valstybė“ nustatyti konstituciniai Lietuvos valstybės santvarkos pagrindai. Viename ši skirsnį sudarančių straipsnių – 14 straipsnyje – įtvirtintas lietuvių kaip valstybinės kalbos principas, leidžiantis visiems krašto gyventojams pasijusti savo šalies piliečiais, o pagrindinės tautos žmonėms suteikia teisę jaustis namie ir savimi, o ne tremtyje ir priklausomiems nuo kitų. Gali atrodyti, kad ši nuostata – lyg savaime suprantama, tačiau iš tikrųjų tam, kad titulinė lietuvių tauta, kurios atstovai sudaro daugumą Respublikos gyventojų, galėtų ne tik nevaržomai vartoti šią kalbą buityje ar spaudoje, bet ji būtų ir valstybės bei jos gyventojų bendravimo priemonė visose viešojo gyvenimo srityse, reikėjo nueiti ilgą kelią. Turbūt nereikia įrodinėti, kad ir dabar mūsų tautos savasties išlikimas pirmiausia sietinas su lietuvių kalbos, šimtmečiais gyvuojančios kitų kalbų apsupty, išsaugojimu, nes mažos tautos kalbai nelengva atsispirti didžiųjų įtakai. Todėl būtina ne tik formuoti sąmoningą piliečių požiūrį į valstybinę kalbą, bet ir garantuoti teisinę jos apsaugą. Toji apsauga – tai pirmiausia konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas, jo įgyvendinimui būtinų teisės aktų parengimas ir jų tinkamas įgyvendinimas.

Prieš pradėdant apžvelgti su lietuvių kalbos kaip valstybinės konstituciniu statusu susijusius aspektus, turbūt natūraliai kyla klausimas, kokia yra valstybinės kalbos kaip konstitucinių teisinių santykių objekto apimtis. Valstybinė kalba – tai oficialiai viešajame valstybės gyvenime vartojama kalba. Viešojo gyvenimo (rašto, literatūros, valstybi-

nių įstaigų, mokyklų, radijo, televizijos) kalba yra bendrinė kalba, kuri nuo teritorinių ir socialinių dialektų skiriasi tuo, kad turi ne tik akustinę, bet ir vizualinę išraišką (rašta), joje dominuoja rašytinis ir sakininis monologas, yra sudėtingesnė funkcinių stilių sistema<sup>1</sup>. Lietuvių bendrinė kalba yra oficiali, prestižinė ir visoje lietuvių kalbos vartojimo erdvėje funkcionuojanti sistema, turinti rašytinės ir sakininės kalbos formas<sup>2</sup>. Vyrauja rašomosios bendrinės kalbos forma, turinti vadinamuosius funkcinius stilius: mokslinį, administracinį (kanceliarinį), buitinį, beletristinį (meninį) ir publicistinį<sup>3</sup>. Taigi teigtina, kad tarp sąvokų „valstybinė kalba“ ir „bendrinė kalba“ gali būti dedamas lygybės ženklas, nes būtent bendrinei lietuvių kalbai yra suteikiamas valstybinės kalbos statusas.

Ir dar pasakytina, kad aptariamą lietuvių kaip valstybinės kalbos klausimą yra neabejotinai labai svarbus tuo, kad jį analizuojant susiję trys komponentai – žmogus tėvynė, valstybė ir kalba, o jų dermė yra geriausia sąlyga atsiskleisti paties piliečio tapatybei, ją gerai suprasti ir panaudoti visam tautos kuriamajam darbui.

## 1. Lietuvių kalbos kaip valstybinės statuso atkūrimas

Būtinybė garantuoti teisinę valstybinės kalbos apsaugą suvokta jau Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe 1918 m. 1922 m. Steigiamojo Seimo priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos 6 § buvo nustatyta, kad „Valstybės kalba – lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas“<sup>4</sup>. Taip lietuvių kalba pirmą kartą paskelbta valstybine. Ta pati nuostata pakartota ir 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos 7 straipsnyje<sup>5</sup>. Kiek kitokia redakcija 1938 m. Lietuvos Konstitucijos 7 straipsnyje: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba. Įstatymu nustatoma, kuriuose Lietuvos kraštuose ir kuriose viešosiose įstaigose, be lietuvių kalbos, gali būti vartojamos ir kitos kalbos“<sup>6</sup>. Taigi kalbos valstybinio statuso įtvirtinimas pirmiausia reiškė valstybės išipareigojimą kalbai ir pagrindinei tą kalbą vartojančių žmonių visuomenei. Taip Lietuvos valstybė išipareigojo ginti lietuvių tautos vartojamą kalbą, ją rūpintis ir ją puoselėti. Kalbai suteikdama valstybingumo ženklą, valstybė garantuoja tos kalbos išlikimą ir netrikdomą jos vartojimą bendrosios komunikacijos reikmėms visose šalies gyvenimo srityse – viešojoje veikloje, ekonominiame, politiniame, kultūriniame gyvenime ir kitur<sup>7</sup>.

Tam, kad statuso įteisinimas pradėtų veikti, turi būti numatyti jo įgyvendinimo būdai, t. y. kalbos ugdymo ir kultūros kėlimo priemonės, kurie paprastai įtvirtinami kalbos

- 
- 1 Kazlauskienė, A.; Rimkutė, E.; Bielinškienė, A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2006, p. 12.
  - 2 Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 20.
  - 3 Akelaitis, G.; Pečkuvienė, L.; Žilinskienė, V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius, 2009, p. 17.
  - 4 Valančius, M. K. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001, p. 25.
  - 5 *Ibid.*, p. 34.
  - 6 *Ibid.*, p. 42.
  - 7 Pupkis, A., *op. cit.*, p. 215.

įstatyme. Tarpukario Lietuvoje toks teisės aktas nebuvo parengtas, tačiau daugelis tokio pobūdžio dalykų buvo numatyta kituose įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose ir kt.

Vokiečių ir sovietų okupacijų metu lietuvių kalba buvo praradusi valstybinės kalbos statusą. Viltis, kad lietuvių kalba vėl taps valstybine, atsirado prasidėjus Atgimimui. Taigi jau nuo 1988 m. buvo priimta daugelis teisės aktų, susijusių su vykdytina kalbos politika. 1988 m. rugpjūčio 15 d. buvo išleistas LKP CK ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimas „Dėl papildomų priemonių lietuvių kalbos ir literatūros, Lietuvos TSR istorijos ir geografijos dėstymui ir mokymuisi respublikos mokyklose gerinti“<sup>8</sup>, kuriuo buvo numatyti būdai ir priemonės, siekiant pagerinti lietuvių kalbos ir literatūros dėstymą ir mokymąsi.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime, vykusiame 1988 m. spalio 23–23 d., buvo priimta rezoliucija „Dėl lietuvių kalbos statuso“<sup>9</sup>. Joje buvo konstatuota: „Nors oficialiai buvo pripažįstama nacionalinių kalbų lygybė ir teisės, per 40 metų Lietuvos TSR susidarė tokia padėtis, kad Respublikos pagrindinių gyventojų kalba – lietuvių kalba – kas kartą vis labiau stumiamą iš įvairių visuomenės veiklos sričių“. Buvo pripažinta, kad „kilo grėsmė jos kultūrai, visuomeniniam prestižui, o kartu ir jos egzistencijai“. Rezoliucijoje nurodoma, kad „lietuvių kalbai būtina gražinti prideramą vietą Respublikos administraciniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime.“ Viena tokių tikslų pasiekimo priemonė – „lietuvių kalbos pripažinimas Respublikos valstybine kalba, suprantant tai kaip nepažeidžiamą piliečių teisę visur ir visada kreiptis į kiekvieną pareigūną ar įstaigą ir gauti iš jų atsakymą lietuvių kalba, kaip principą, kad Respublikos raštvedybos pagrindinė kalba yra lietuvių kalba.“

Šios rezoliucijos idėjos buvo įgyvendintos 1988 m. lapkričio 18 d. priėmus LTSR įstatymą „Papildyti Lietuvos TSR Konstituciją (Pagrindinį Įstatymą) 77<sup>1</sup> straipsniu“<sup>10</sup>, kuriuo buvo nutarta papildyti Lietuvos TSR Konstituciją (Pagrindinį Įstatymą) 77<sup>1</sup> straipsniu nustatant, kad valstybinė Lietuvos TSR kalba yra lietuvių kalba. Šiame straipsnyje nurodyta, kad „Lietuvos TSR užtikrina lietuvių kalbos vartojimą valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse bei organizacijose, valstybės rūpinimąsi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu.“ Kai kur pastebima, kad „iš tiesų ši Konstitucijos pataisa lietuvių kalbą dar tik prilygino rusų kalbai, nes pats straipsnis įpareigojo „mokytis ir vartoti rusų kalbą kaip TSRS tautų bendravimo priemonę“<sup>11</sup>, bet, kaip sakytą, lietuvių kalba jau įgijo valstybinės kalbos statusą.

1989 m. sausio 25 d. buvo išleistas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“<sup>12</sup>, kuriame konstatavus,

8 LKP CK ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimas „Dėl papildomų priemonių lietuvių kalbos ir literatūros, Lietuvos TSR istorijos ir geografijos dėstymui ir mokymuisi respublikos mokyklose gerinti“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1988, Nr. 25-255.

9 *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Blažytė, D.; Kašauskienė, V. (sud.); Bauža, Č. (red.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 330–331.

10 Valančius, M. K., *supra* note 4, p. 100.

11 Akelaitis, G.; Pečkuvienė, L.; Žilinskienė, V., *supra* note 3, p. 23.

12 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1989, Nr. 4-11.

jog „pagal Lietuvos TSR Konstituciją lietuvių kalba yra Respublikos valstybinė kalba“, siekiant, kad „būtų užtikrintas lietuvių kalbos ugdymas ir funkcionavimas valstybės bei visuomenės gyvenime ir kartu nebūtų pažeidžiama kitakalbių gyventojų konstitucinė teisė vartoti savo gimtąją kalbą“, be kita ko, nutarta nustatyti, kad „lietuvių kalba, kaip valstybinė, yra pagrindinė Respublikos gyventojų oficialaus bendravimo priemonė“. Lietuvių kalba pagal šį įsaką turėjo būti vartojama visose valstybinio gyvenimo srityse, teisės aktai priimami lietuvių kalba, skelbiami lietuvių kalba ir pan. Gyventojams turėjo būti sudaromos sąlygos mokytis lietuvių kalba ir ta kalba įgyti atitinkamą išsilavinimą.

Vykdydama minėtą įsaką ir „siekdama sudaryti sąlygas valstybinės lietuvių kalbos vartojimui valstybės bei visuomenės gyvenime ir galimybes kitakalbiams respublikos gyventojams išmokti lietuvių kalbą“, Lietuvos TSR Ministrų Taryba 1989 m. vasario 20 d. priėmė nutarimą „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“<sup>13</sup>, kuriuo nutarė „parengti ir įgyvendinti konkrečias priemones, kad būtų pereita prie valstybinės kalbos vartojimo oficialiose valstybinėse bei visuomeninės veiklos srityse“. Taigi šie teisės aktai, be kita ko, vertintini kaip ypatingo susirūpinimo lietuvių kalbos statusu išraiška<sup>14</sup>.

Lietuvių kaip valstybinės kalbos statusas įtvirtintas ir 1990 m. kovo 11 d. priimtame Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 7 straipsnyje: „Valstybinė Lietuvos Respublikos kalba yra lietuvių kalba. Lietuvos Respublika užtikrina lietuvių kalbos vartojimą Valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse bei organizacijose, Valstybės rūpinimąsi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu. Sudaromos sąlygos vartoti ir ugdyti tautinių bendrijų kalbas.“<sup>15</sup>

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, rūpintasi kuo spartesniu kitakalbių Lietuvos piliečių integravimu į valstybės gyvenimą. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 29 d. nutarimu „Dėl valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo terminų“<sup>16</sup> Vyriausybė buvo įpareigota patvirtinti diferencijuotas valstybinės kalbos mokėjimo normas vadovaujantiems ir gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams. Iš šio nutarimo matyti nuosaikus valdžios požiūris į tautines mažumas, nes tose gyvenamosiose vietovėse, kur kitakalbiai sudarė daugumą, iki 1995 m. sausio 1 d. vadovaujantiems ir gyventojus aptarnaujantiems darbuotojams turėjo būti taikomi tik minimalūs valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimai, taip pat laipsniškai turėjo būti pereinama ir prie raštvedybos valstybine kalba. 1992 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 314 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacinių kategorijų“<sup>17</sup> Lietuvos Respublikos Vyria-

13 Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1989 m. vasario 20 d. nutarimas „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1989, Nr. 7-51.

14 Žr. plačiau Malek, M. Sprachenpolitik im Baltikum/Osteuropa. *JHD*. 1994, 10(44): 936; Uibopuu, H.-J. Die Sprachgesetze der baltischen Unionsrepubliken: Eine juristische Analyse/Die wichtigsten Gesetzgebungsakte in den Ländern Ost- und Südosteuropas – Monatshefte für osteuropäisches Recht und Völkerrecht. *JHG*. 1989, 4(31): 209.

15 Valančius, M. K., *supra* note 4, p. 124.

16 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 29 d. nutarimas „Dėl valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo terminų“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 35-841.

17 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 30 d. nutarimas Nr. 314 „Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacinių kategorijų“. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 18-538.

sybė patvirtino Valstybinės kalbos mokymo programą ir valstybinės kalbos mokėjimo kvalifikacines kategorijas. Buvo priimti ir atitinkamų teisės aktų pakeitimai, numatantys atsakomybę už valstybinės kalbos nevertimą, ir pan.

Naujas Lietuvos konstitucingumo, taip pat ir lietuvių kalbos raidos etapas siejamas su 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios viena svarbiausių idėjų – nacionalinis valstybingumas, kuris, be kita ko, pasireiškia tuo, kad aukščiausią galią turinčiame teisės akte įtvirtintos nuostatos apie tautinį suverenitetą (1-3 str.), pilietybę (12 str.), tautinių mažumų apsaugą (29, 37, 45 str.) ir kalbą kaip tautinės savimonės garantą (14 str.).

1992 m. Konstitucijos preambulėje skelbiama, kad Lietuvos valstybės kūrėja – tai pilietinė žmonių bendrija, susidariusi ne tik Lietuvos istorijos, kultūros, teritorijos ir ūkinio gyvenimo, bet ir valstybinės kalbos bendrumo pagrindu: „Lietuvių tauta, <...> išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, <...> priima ir skelbia šią Konstituciją“. Konstitucijos 14 straipsnyje nustačius, kad valstybinė kalba – lietuvių kalba, įtvirtintas lietuvių kaip valstybinės kalbos konstitucinis statusas<sup>18</sup>. Pasak V. Žilinskienės, „tik nuo šio laiko lietuviai gali jaustis visaverčiais savo krašto žmonėmis, turi teisę bet kokią informaciją gauti ir būti aptarnaujami gimtąja kalba“<sup>19</sup>.

## 2. Konstitucinio valstybinės lietuvių kalbos statuso samprata

Ką reiškia lietuvių kaip valstybinės kalbos konstitucinis įtvirtinimas, koks tokios nuostatos turinys? Kaip žinoma, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veikla neapsiriboja tik teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo nustatymu ir pripažinimu. Pagal Konstituciją tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas atskleidžia įvairių Konstitucijos nuostatų turinį, jų tarpusavio sąsajas, konstitucinių vertybių pusiausvyrą, konstitucinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmę<sup>20</sup>.

Lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusas yra atskleistas keliuose Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose ir sprendimuose.

Pirmą kartą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstitucinis valstybinės kalbos statusas buvo aptariamas 1999 m. spalio 21 d. nutarime, kai buvo sprendžiamas klausimas, ar Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos

18 Kalbų statusą įtvirtinančios nuostatos numatytos ir kitų valstybių konstitucijose, pvz., Estijos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnis: „Estijos valstybinė kalba – estų kalba.“; Latvijos Respublikos Konstitucijos 4 straipsnis: „Latvių kalba – valstybinė kalba. <...>“, Lenkijos Respublikos Konstitucijos 27 straipsnis: „Lenkijos Respublikoje lenkų kalba yra valstybinė kalba <...>“. Kita vertus, pavyzdžiui, JAV, nedeklaruojama anglų kalba kaip valstybinė, matyt, tolerancijos sumetimais, kad nebūtų ribojamos ir pažeidžiamos gausių imigrantų teisės.

19 Žilinskienė, V. Lietuvių kalbos raida ir Lietuvos valstybė. Iš *Regnum est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 662.

20 Lapinskas, K. *Pratarmė. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Jankauskas, K.; Jarašiūnas, E.; Staugaitytė, V. (sud.). Vilnius, 2010, p. 8.

1991 m. sausio 31 d. nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ neprieštarauja Konstitucijos 18, 22, 29 ir 37 straipsniams. Šiame nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog „konstitucinis valstybinės kalbos įtvirtinimas reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė.“ Nutarime akcentuojama, kad „valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“. Be to, „valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo sąlyga, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus.“ Toliau nutarime pabrėžiama, kad „konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas taip pat reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kad šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones“. Pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, „lietuvių kalba, pagal Konstituciją įgijusi valstybinės kalbos statusą, privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldos institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba“. Konstitucinis valstybinės kalbos statusas taip pat reiškia, jog „lietuvių kalba privalomai vartojama tik viešajame gyvenime. Kitose gyvenimo srityse asmenys nevaržomai gali vartoti bet kurią jiems priimtina kalbą.“<sup>21</sup>

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime, be kita ko, atkleisdamas aptariamą konstitucinę nuostatą turinį, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, nurodė, kad „valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko“. Šis konstitucinis imperatyvas, pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, „sietinas ir su Konstitucijos 14 straipsnio nuostata, kurioje įtvirtintas lietuvių kalbos valstybinis statusas“. Be to, kas jau buvo nurodyta minėtame 1999 m. spalio 21 d. nutarime, šiame nutarime buvo pabrėžta, kad „valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jau funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie valstybinę kalbą moka gerai; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.“<sup>22</sup>

Lietuvių kalbos svarbą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ypač pabrėžė ir aiškindamas konstitucinį Lietuvos Respublikos pilietybės institutą 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime, teigdamas, kad viena iš asmens integravimosi į Lietuvos visuomenę, tapimo visaverčiu valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu siejasi su atitinkamomis pastangomis, taip pat ir su valstybinės kalbos išmokimu (jeigu asmuo jos ne-

21 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 4 punktą.

22 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 18 punktą.

moka)<sup>23</sup>. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad Konstitucija suponuoja tokią pilietiškumo sampratą ir tokį pilietiškumo santykį su valstybine kalba kaip konstitucine vertybe, kad asmens siekis dalyvauti valdant savo šalį, priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą, siekis būti visaverčiu valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu yra savaime suprantama paskata asmeniui gerai išmokti valstybinę kalbą<sup>24</sup>. Taigi aptariamas principas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje siejamas su pilietiškumo principu<sup>25</sup>.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnio nuostatos turinys minėtame nutarime buvo toliau išplėtotas, remiantis jau ankstesniuose nutarimuose pasakytais teiginiais, konstatuojant, jog lietuvių kalba „yra svarbus valstybingumo elementas, visus Lietuvos Respublikos piliečius vienijantis, valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą integruojantis veiksnys.“<sup>26</sup> Pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, valstybinės reikšmės sprendimų priėmimas, *inter alia* Lietuvos Respublikos piliečiams balsuojant referendumuose, kuriuose, kaip įtvirtinta Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalyje, sprendžiamais svarbiausi Valstybės ir Tautos gyvenimo klausimai, – tai išimtinė valstybinės kalbos vartojimo sritis. Taip pat nurodyta, kad valstybinės kalbos mokėjimas yra ir prielaida įgyvendinti kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio konstitucinę teisę balsuoti referendumuose<sup>27</sup>.

Reikšmingas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. nutarimas, pagal kurio nuostatas vardo ir pavardės įrašas pase valstybine kalba laikomas oficialiu asmens tapatybės patvirtinimu, kuris sukelia atitinkamų teisinių padarinių, susijusių su to asmens vardo ir pavardės vartojimu viešajame Lietuvos gyvenime. Šiame nutarime taip pat buvo apibrėžti esminiai lietuvių kalbos rašmenų ir su jų vartojimu susiję klausimai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Lietuvos valstybinės – lietuvių – kalbos, kaip ir absoliučios daugumos Europos šalių valstybinių (oficialiųjų) kalbų, rašmenų pagrindas yra lotyniški rašmenys. Pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, lietuvių kalbos rašmenis ir su jų vartojimu susijusius esminius klausimus, *inter alia* atitinkamos transkripcijos principus, pagal Konstituciją turi apibrėžti įstatymų leidėjas arba jo įgaliota institucija<sup>28</sup>.

Pabrėžtina išskirtinė ir valstybinės kalbos statusą įtvirtinančio straipsnio vieta Konstitucijos struktūroje ir tai lemianti ypač stipri jo apsauga. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. gegužės 5 d. nutarime konstatavo, kad aptariamas Konstitu-

23 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 8 punktą.

24 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 5 punktą.

25 Pasakytina, kad pareiga išmokti valstybinę kalbą kai kurių šalių konstitucijose įtvirtinta eksplicitiškai. Pvz., Bulgarijos Respublikos 1991 m. Konstitucijos 36 straipsnyje nustatyta, kad išmokti ir vartoti bulgarų kalbą yra Bulgarijos piliečių teisė ir pareiga. Šiame straipsnyje taip pat nurodoma, kad piliečiai, kurių bulgarų kalba nėra gimtoji, turi teisę ne tik privalomai išmokti bulgarų kalbą, bet ir savąją bei ją vartoti.

26 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 4 punktą.

27 *Ibid.*, 6 punktą.

28 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 5 punktą.



cijos 14 straipsnis yra Konstitucijos I skirsnyje, kurio nuostatoms, kaip įtvirtinančioms ypatingas konstitucines vertybes, yra nustatyta aukštesnio lygio konstitucinė apsauga – jos gali būti keičiamos tik referendumu (Konstitucijos 148 str. 2 d.)<sup>29</sup>.

### 3. Konstitucinio valstybinės lietuvių kalbos statuso įgyvendinimas

Jau buvo minėta, kad konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymuose nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Vienas iš svarbiausių šios srities įstatymų – 1995 m. sausio 31 d. priimtas Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas<sup>30</sup>, kuriame nustatytos svarbiausios valstybinės kalbos vartojimo viešajame gyvenime sritys, reglamentuojama jos apsauga ir kontrolė, teisinė atsakomybė už šio įstatymo nesilaikymą. Šis įstatymas nereglamentuoja Lietuvos gyventojų neoficialaus bendravimo ir religinių bendruomenių bei asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, renginių kalbos. Svarbu tai, kad šis įstatymas padėjo grąžinti lietuvių kalbą į tas sritis, iš kurių ji buvo išstumta sovietiniais metais, ir sudarė sąlygas įsitvirtinti ten, kur jos padėtis buvo silpna arba neapibrėžta. Vis dėlto pasakytina ir tai, kad priimant šį įstatymą nebuvo galima numatyti visų lietuvių kalbai kilsiančių iššūkių ir įvertinti jų padarinių, todėl būtina ją tobulinti<sup>31</sup>.

Be šio įstatymo, valstybinės kalbos funkcionavimą reglamentuoja ir kiti teisės aktai<sup>32</sup>. Paminėtina ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 4 d. nutarimu Nr. 1525 patvirtinta Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programa<sup>33</sup> ir 2004 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 1177 patvirtinta Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programa<sup>34</sup>.

Kalbos norminimo ir kodifikacijos, visas kalbos ugdymo ir priežiūros darbas dabar valstybės atiduotas trims valstybinėms institucijoms: Valstybinei lietuvių kalbos ko-

29 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 16 punktą.

30 Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 15-344.

31 Kadangi minėtas įstatymas laikytinas gerokai pasenusiu, dar 2006 m. sudaryta darbo grupė parengė naują šio įstatymo redakciją, kuria siekiama, atsižvelgiant į naujas politines, ekonomines ir socialines aplinkybes ir įtvirtinant skaidresnę ir nuoseklesnę kalbos politiką, užtikrinti visavertį kalbos funkcionavimą visose viešojo gyvenimo srityse ir prisidėti prie Europos bendrijos pastangų išsaugoti kalbinę ir kultūrinę Europos įvairovę. Šis įstatymas kol kas nepriimtas, o 2008 m. buvo pateikta dar viena įstatymo redakcija, kuri ligi šiol taip pat nepriimta.

32 Pvz., Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas ir kt.

33 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 4 d. nutarimas Nr. 1525 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programos“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 100-2240.

34 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 1177 „Dėl valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programos“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 140-5125.

misijai, Valstybinei kalbos inspekcijai ir kalbos tvarkytojų institucijai. Jos visos vykdo valstybės kalbos politiką.

Svarbiausias vaidmuo įgyvendinant Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymą tenka Valstybinei lietuvių kalbos komisijai<sup>35</sup>. Be to, Komisija teikia valstybės valdžios institucijoms siūlymus kalbos politikos klausimais, nustato lietuvių kalbos tvarkybos kryptis, sprendžia lietuvių kalbos norminimo ir kodifikavimo klausimus, rūpinasi visuomenės kalbos kultūra ir kt. Be šių strateginių uždavinių, Komisijai pavesta diegti lietuvių kalbą į informacines technologijas, rūpintis svetimybų keitimu lietuviškais atitikmenimis, tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimu ir kt. Komisiją sudaro septyniolika Seimo paskirtų narių. Komisijos posėdžiuose priimami teisės aktai – nutarimai, privalomi valstybės ir savivaldybių institucijoms, visoms Lietuvos Respublikoje veikiančioms įstaigoms, įmonėms ir organizacijoms.

Šalyje veikia ir Valstybinė kalbos inspekcija, kurios pagrindiniai uždaviniai – kontroliuoti, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų norminių teisės aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo reikalavimus. Šiai komisijai suteikta teisė nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas už įvairius valstybinės kalbos vartojimo ir jos taisyklingumo pažeidimus. Būdingiausia šios komisijos veiklos forma – raštu teikiami nurodymai, ypač susiję su kalbos taisyklingumo dalykais<sup>36</sup>.

Valstybinės kalbos vartojimą ir taisyklingumą prižiūri ir savivaldybėse dirbantys kalbos tvarkytojai. Jie turi teisę tikrinti visus, kaip ir minėta inspekcija, objektus, teikti nurodymus, surašyti protokolus. Prie viešosios kalbos ugdymo prisideda ir Lietuvių kalbos draugija, įkurta dar 1935 m. Lietuvių kalbos mokslo darbus vykdo Lietuvių kalbos institutas, aukštųjų mokyklų lituanistikos katedros.

#### 4. Kalbos politika ir globalizacijos ir europeizacijos proceso kontekste

Kalbos politika yra apibūdinama kaip politinės ir kalbinės pažiūros į apibrėžtoje erdvėje vartojamas kalbas, kalbos atmainas ir įvairias jos formas, į visą kalbos paveldą ir būdai bei priemonės makro- ir mikrosociolingvistinei situacijai reguliuoti ir kalbos struktūrai kreipti norima linkme<sup>37</sup>. Pagrindinis kalbos politikos subjektas yra valstybė, kuriai labai svarbu, kad visuomenei jos perteikiama informacija būtų tiksli, suprantama, neiškraipyta. Todėl valstybė privalo atsižvelgti į tai, kokia kalba ar kalbomis kalba jos visuomenė. Be valstybės, kalbos politikos subjektai yra ir tam tikri visuomenės sluoks-

35 Žr. Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos komisijos įstatymą. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 11-265.

36 Žr. Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymą. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 111-4027.

37 Pupkis, A., *supra* note 2, p. 191.

niai, grupės, partijos. Yra įvairių kalbos politikos rūšių: užmaskuotoji, skatinamoji, tolerantiškoji, mišrioji kalbos politika<sup>38</sup>.

Kalbos politikos objektas apibrėžiamas plačiąja ir konkrečiąja prasmėmis: plačiąja prasme – tai visos tam tikroje teritorijoje vartojamos kalbos ir jų atmainos, o konkrečiąja prasme – sprendimai, apimantys su bendrine kalba susijusias problemas. Kalbos politikos uždaviniai apima valstybinės kalbos ar kalbų santykį su tautinių mažumų kalbomis analizę, problemas, susijusias su valstybinės ir kitų, vadinamųjų tarptautinių, kalbų vartojimo sritimis, sąveika ir pan.

Kalbos politika, planuodama kalbos ateitį, turi gerai iširti išorinę tos kalbos padėtį ir vidinę jos būklę, nustatyti ir įvertinti jos funkcionavimo sąlygas ir aplinkybes, sudaryti konkretų veiklos planą ir numatyti jos vykdytojus. Lietuvoje toks planas pirmą kartą buvo sudarytas 2003 m. ir patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. IX-1595 kaip Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės<sup>39</sup>. Šių gairių bendrosiose nuostatose teigiama, kad lietuvių kalba yra Lietuvos tautinio ir kultūrinio savitumo pagrindas, ji yra valstybės valdymo – valstybės ir individo, valstybės ir visuomenės santykių kalba. Gairėse nusakomas pagrindinis valstybinės kalbos politikos tikslas – „išsaugoti kalbos paveldą ir skatinti jos plėtrą, kad būtų užtikrintas lietuvių kalbos funkcionalumas visose viešojo gyvenimo srityse. Svarbiausias kalbos politikos uždavinys – planingai ir kūrybingai veikti valstybinės kalbos raidą taip, kad visuomenė suvoktų savosios kalbos vertę ir nenusiviltų jos galiomis.“ Gairėse taip pat pabrėžiama, kad valstybinės kalbos politika turi būti suprantama ir priimtina visuomenei, kad Lietuvos Respublika visiems jos teritorijoje gyvenantiems asmenims, priklausantiems tautinėms (etninėms) mažumoms, sudaro sąlygas puoselėti ir plėtoti savo tautos ar etninės grupės kalbą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. kovo 3 d. nutarimu Nr. 240 buvo patvirtinusi Valstybinės kalbos politikos 2004–2008 m. gairių įgyvendinimo priemonių planą<sup>40</sup>. Jame numatyta, kas turėjo būti konkrečiai daroma, kad būtų įgyvendintos svarbiausios mūsų kalbos politikos nuostatos<sup>41</sup>.

Aptariant mūsų šalyje susidariusią kalbinę padėtį, reikia konstatuoti, kad pagal tai, kokios teisės suteikiamos kalbinėms mažumoms, Lietuva yra vienakalbė valstybė, sauganti savo kalbines mažumas<sup>42</sup>. Lietuva, kaip ir kitos demokratinės šalys, norėdama tinkamai bendrauti su visais piliečiais, turi atsižvelgti ir į tautinių mažumų poreikius, numatyti būdus, kaip turi santykiauti valstybinė kalba ir tautinių mažumų kalbos. Tie būdai įtvirtinami ir su valstybine kalba susijusiuose įstatymuose, ir tautinėms mažumoms skirtuose teisės aktuose. Lietuvos Respublika visiems jos teritorijoje gyvenan-

38 Žr. plačiau Kėvalienė, D.; Raipa, A. Pagrindiniai valstybinės kalbos politikos bruožai ir tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas*. 2007, 19: 47–48.

39 Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. IX-1595 „Dėl valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairių“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 57-2537.

40 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 240 „Dėl valstybinės kalbos politikos 2004–2008 m. gairių įgyvendinimo priemonių plano“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 35-1140.

41 Deja, Valstybinės kalbos politikos gairės 2009–2013 m. dar nepatvirtintos Seimo ir skelbiamos tik Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tinklalapyje (<http://www.vlkk.lt/lit/10110>).

42 Žr. plačiau Kėvalienė, D.; Raipa, A., *supra* note 38, p. 49–50.

tiems asmenims, priklausantiems tautinėms (etninėms) mažumoms, sudaro sąlygas puoselėti ir plėtoti savo tautos ar etninės grupės kalbą. Šiame kontekste paminėtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 37 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius ir šią bei kitas jos nuostatas detalizavęs nuo 1991 m. vasario 10 d. iki 2009 m. gruodžio 31 d. galiojęs Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas<sup>43</sup> ir kt. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, interpretuodamas paminėtą konstitucinę nuostatą, 1999 m. spalio 21 d. nutarime nurodė, kad šia konstitucine norma visoms Lietuvos teritorijoje gyvenančioms tautinėms bendrijoms yra garantuojamas tautinio identiteto išsaugojimas, kultūros tęstinumas, tautinė saviraiška<sup>44</sup>. Be to, šiame nutarime buvo konstatuota, kad asmens tautybė negali būti pagrindas asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės kalbos statuso, nes kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas<sup>45</sup>.

Valstybinės lietuvių kalbos raidai neabejotiną įtaką turi išoriniai veiksniai. Pragmatiškoje, vartotojiškoje visuomenėje, veikiamoje ne tik Europos vienijimosi, be ir kitų globalizacijos procesų, kalbų įvairovė laikoma dažniau kliūtimi nei vertybe. Vadovaujantis tokiu požiūriu, turėtų būti ieškoma vienos kalbos, kuri galėtų tapti visuotine komunikacijos priemone. Kitas požiūris – kalba vis dar laikoma pagrindiniu individualios ir kolektyvinės tapatybės bruožu. Vykstantis globalizacijos procesas reikalauja ne tik sąlygų laisvai judėti kapitalui, bet ir informacijos apie viską, kas susiję su tuo judėjimu. Daugelis tos informacijos dabar funkcionuoja prestižą turinčia anglų kalba, kuri darosi globaliai universali ir pradeda kelti grėsmę kitoms, ypač mažesnių tautų, kalboms. Globalizacijos sukeliams reiškiniams bandoma pasipriešinti, taigi tautinės (valstybinės) tapatybės poreikis jaučiamas ir Lietuvoje. Kalba, būdama dvasinės prigimties, taip pat priešinasi globalizacijos siūlomoms vertybėms. Viena jų yra globaliai universali anglų kalba<sup>46</sup>.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, daug kuo pasikeitė tarptautinė lietuvių kalbos padėtis. Nors valstybinis lietuvių kalbos statusas išliko toks pat, bet keičiasi ją vartojančių žmonių santykiai, nes didėja nelietuviškai kalbančių žmonių imigracija. Todėl labai svarbu, kad naujieji gyventojai integruotųsi į mūsų šalies gyvenimą. Teigiama, kad išorinio pavojaus lietuvių kalbai nėra, nes nėra nė vieno Europos Sąjungos teisės akto, nors kiek ribojančio lietuvių kalbos vartojimą Lietuvoje, yra nuolat pabrėžiama, kad kultūrų ir kalbų įvairovė yra didelė Europos vertybė ir ją reikia nuolat puoselėti ir ugdyti. Vis dėlto oficiali tautinių kalbų vartojimo nuostata skiriasi nuo praktinių kalbų vartojimo reikalų, nes neoficialiose situacijose bendraujama daugiausia anglų kalba.

Planuojant kalbos politiką, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tas sritis, kurioms kyla didžiausias pavojus netekti valstybinės kalbos vartojimo pirmenybės. Viena iš jų – užda-

43 Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas iki šiol nėra priimtas.

44 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 8 punktą.

45 Žr. *Ibid.*, 7 punktą.

46 Žr. plačiau Pupkis, A., *supra* note 2, p. 206–212.

viny rūpintis lietuvių kalba elektroninėje terpėje, ją lituanizuojant. Kita sritis – viešieji užrašai, daugiausia susiję su prekių pardavimu ir paslaugų teikimu bei reklama. Svarbūs veiklos barai susiję su nelietuvių mokymu lietuvių kalbos bei besiklostantys santykiai išsilavinimo ir darbo srityse, kai sudaromos palankios sąlygos plisti visokioms kosmopolitizmo apraiškoms ir su juo susijusiai anglų kalbai, lietuvių kalbos vartojimo sferą nepagrįstai ribojant. Dar viena sritis, kur atsiranda grėsmių lietuvių kalbai – tai mokslas, kai mokslo darbai, parašyti užsienio kalba vertinami labiau nei parašyti lietuviškai. Taip sukuriama sąlyga nykti lietuvių moksliniam stiliui. Reikia pripažinti, kad mūsų laukia daugiakalbystės ir gana greitos dvikalbystės ateitis, tačiau tai turėtume priimti ne kaip neišvengiamumą, o suvokdami savo tapatybės ribas ir kalbų vartojimo vaidmenis. Be to, reikėtų suprasti ir tai, kad Europos Sąjungos tautos yra įvairiakalbės, o ne anglakalbės, todėl lietuvių ir anglų dvikalbystė neturėtų būti vertinama labiau nei lietuvių ir vokiečių, lietuvių ir prancūzų ar kitokia panaši dvikalbystė. Ir apskritai turėtų būti labiau pabrėžiama Lietuvai priimtina kalbos vartojimo kryptis ir ugdomas atsparumas nepagrįstam lietuvių kalbos vartojimo sričių siaurinimui<sup>47</sup>.

Taigi tolesnę lietuvių kalbos raidą prognozuoti yra labai sunku, todėl visomis įmanomomis priemonėmis būtina stiprinti lietuvių kalbos pozicijas daugiakalbės Europos sąlygomis. Turime suprasti, kad lietuvių kaip valstybinės kalbos statuso apsauga, kalbos vartojimo reikalai yra mūsų pačių rankose. Turime suvokti jos svarbą, nes, kaip rašė M. Daukša, „Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę.“

## Išvados

1. Nuo 1988 m., kai Lietuvoje vyko įvairių politinių, ekonominių ir socialinių pokyčių, iš esmės nulėmusių tolesnę valstybės raidą, neliko nuošalyje ir kalbos klausimų sprendimas. Buvo suvokta, kad kalba valstybės ir visuomenės gyvenime vaidina labai svarbų vaidmenį, todėl 1992 m. spalio 25 d. vykusiame referendume priėmus pagrindinį šalies įstatymą – Lietuvos Respublikos Konstituciją – lietuvių kalbai vėl buvo suteiktas valstybinės kalbos statusas, kurį ji įgijo dar tarpukario Lietuvoje, bet prarado sovietiniais metais.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnyje įtvirtintos nuostatos turinį, kad valstybinė kalba yra lietuvių, yra atskleidęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ir sprendimuose. Jo oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje akcentuojama, kad lietuvių kalba yra ypatinga konstitucinė vertybė, ji yra lietuvių tautos etninio ir kultūrinio savitumo pagrindas, tautos tapatumo ir išlikimo garantija. Lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, statusas reiškia, kad turi būti užtikrintas lietuvių kalbos funkcionavimas visose viešojo gyvenimo srityse. Taip pat nurodoma, jog tai, kad minėta nuostata yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos I skirsnyje „Lietuvos

47 Žr. plačiau Pupkis A., *supra* note 2, p. 218–223.

valstybė“, reiškia, kad jai taikoma ypatinga apsauga, nes šio skirsnio nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu.

3. Nors konstitucinio valstybinės lietuvių kalbos statuso įgyvendinimui ir buvo priimti reikalingi teisės aktai (ypač Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas), tačiau, laikui bėgant, jie tampa nebeaktualūs, būtina juos tobulinti, tačiau tam skiriama per mažai dėmesio. Taigi neužtenka vien Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto valstybinės kalbos statuso, bet reikia ir gerai sutvarkytų kitų teisinių lietuvių kalbos vartojimo normų – visos teisinės sistemos.

4. Įgyvendinant pagrindinį valstybinės kalbos politikos uždavinį – išsaugoti kalbos paveldą ir skatinti jos plėtrą, kad būtų užtikrintas lietuvių kalbos funkcionalumas visose viešojo gyvenimo srityse, neturėtų būti sustota ties Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairėse įtvirtintų tikslų įgyvendinimu, bet reikėtų ir toliau planuoti su kalbos statusu susijusius dalykus, kalbos korpuso, arba struktūros, tvarkymo reikalus ir kalbos ugdymo dalykus.

5. Vertinant susidariusią kalbinę situaciją šalyje, reikia konstatuoti, kad nors ilgalaikis rusų kalbos poveikis lietuvių kalbai akivaizdžiai silpsta, tačiau dėl europeizacijos ir globalizacijos procesų stiprėja anglų kalbos įtaka. Todėl turėtų būti ne tik ginamas valstybinės kalbos statusas, bet ir ugdoma visuomenės kalbos kultūra, formuojamas pagarbūs požiūris į valstybinę kalbą.

## Literatūra

- Akelaitis, G.; Pečkuvienė, L.; Žilinskienė, V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius, 2009.
- Daukša, M. Postilė. Prakalba į malonųjų skaitytąją. *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*. Korsakas, K.; Lebedys, J. (red.). Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
- Kazlauskienė, A.; Rimkutė, E.; Bielinskienė, A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2006.
- Kėvalienė, D.; Raipa, A. Pagrindiniai valstybinės kalbos politikos bruožai ir tendencijos. *Viešojoji politika ir administravimas*. 2007, 19.
- Lapinskas, K. Pratarinė. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos 1993–2009*. Jankauskas, K.; Jarašiūnas, E.; Staugaitytė, V. (sud.). Vilnius, 2010.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 90-2662.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka– ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16

- straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-1917.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimo Nr. 899 „Dėl minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigybių reikalavimų aprašo, konkursų valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigas eiti organizavimo, mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų atestavimo tvarkos aprašo ir pedagoginių vardų suteikimo universitetuose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) 2.3.1 punkto, šiuo Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) patvirtinto minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų, dirbančių humanitarinių ir socialinių mokslų srityse, pareigybių reikalavimų aprašo (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) 2.2, 2.5, 3.1.2, 3.1.3, 3.1.4 punktų ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 962 „Dėl habilitacijos tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos habilitacijos tvarkos 3.1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 52-2025.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 4 ir 7 punktų nuostatų išaiškinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 134-5859.
- Malek, M. Sprachenpolitik im Baltikum. *Osteuropa, JHD*. 1994, 10(44): 936.
- Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- Uibopuu, H.-J. Die Sprachgesetze der baltischen Unionsrepubliken: Eine juristische Analyse/Die wichtigsten Gesetzgebungsakte in den Ländern Ost- und Südosteuropas – Monatshefte für osteuropäisches Recht und Völkerrecht. *JHG*. 1989, 4(31).
- Užsienio šalių konstitucijos* Jarašiūnas, E.; Mešonis, G. (sud.). Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Valančius, M. K. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001.
- Žilinskienė, V. Lietuvių kalbos raida ir Lietuvos valstybė. Iš *Regnum est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

## CONSTITUTIONAL STATUS OF LITHUANIAN AS THE OFFICIAL LANGUAGE: BASIC ASPECTS

Milda Vainiūtė

Mykolas Romeris University, Lithuania

**Summary.** *Article 14 Chapter I ‘The State of Lithuania’ of the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 reads as follows: ‘Lithuanian shall be the State language’. This principle is not new in the Lithuanian history of constitutionalization, as Lithuanian was the official language of the State in the interwar period but lost this status during the Soviet occupation. After 1988, when many political, economic and social changes crucial for further development of the State took place in Lithuania, linguistic issues re-emerged. It was recognized back then that language played a vital role in the life of the State and the society, and the Lithuanian language was given back its status of the official language by the Constitution.*

*The principle that Lithuanian is the official language of the State, enshrined in Article 14 of the Constitution of the Republic of Lithuania, was further elaborated by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania in its rulings and judgments. According to its official constitutional doctrine, the Lithuanian language should be treated as a very specific constitutional value, as it forms the basis of the ethnic and cultural identity of the Lithuanian nation and is the guarantor of the national identity and survival. The status of Lithuanian as the official language means that the Lithuanian language must be used in all spheres of public life. The Court also holds that having this principle enshrined in Chapter I ‘The State of Lithuania’ of the Constitution implies that the Lithuanian language enjoys particular protection since the provisions of this Chapter may be amended only by a referendum.*

*The necessary legislation has been adopted to enforce the constitutional status of Lithuanian as the official language (the most important of which is the Law on the State Language); yet, further legislative improvements are needed. Giving the language the status of the official language is not enough: legal norms of the use of the language—the whole legal system—need to be put in place.*

*To implement the key task of the official language policy, i.e. to preserve the linguistic heritage and promote its development so that the functioning of the Lithuanian language is ensured in all spheres of public life, issues related to the status of the language, to the corpus or the structure of the language and to linguistic education should be addressed further. The current linguistic situation of the country suggests a conclusion that the long-term impact of the Russian language on the Lithuanian language is weakening and is being replaced by the impact of the English language as one of the side effects of the Europeanization and globalization processes. Therefore, not only the status of Lithuanian as the official language should be protected but also the linguistic culture of the public should be fostered and respect for the official language should be promoted.*

**Keywords:** *the Lithuanian language, the State/official language, the constitutional status, language policy.*



**Milda Vainiutė**, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji konstitucinė teisė, parlamento konstitucinis statusas, vykdomosios valdžios institucijų konstitucinis statusas, valstybės forma, žmogaus teisės.

**Milda Vainiutė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, associate professor. Research interests: comparative constitutional law, constitutional status of the legislative power, constitutional status of the executive power, form of government, human rights.